

§ 43. Службовыя часціны мовы і выклічнік

283. Прачытайце тэкст. Вызначце яго тэму і стыль.

Да **службовых часцін мовы** адносяцца прыназоўнікі, злучнікі, часціцы. У адрозненне ад самастойных часцін мовы яны не называюць ні прадметаў, ні прымет, ні дзеянняў, ні колькасці і не маюць ярка выражанага лексічнага значэння. Службовыя часціны мовы не змяняюцца і не бываюць асобна членамі сказа. Такія словы ўжываюцца ў сказе толькі разам з самастойнымі часцінамі мовы. У маўленні амаль кожнае чацвёртае або трэцяе слова ў тэксце — службовая часціна мовы.

Асобнае месца ў сістэме часцін мовы займае выклічнік: ён не адносіцца ні да самастойных, ні да службовых часцін мовы. Выклічнік дапамагае перадаць розныя пачуцці і пабуджэнні, але не называе іх: *ох, ай, ух, ой, цсс, брысь, дзякуй* і інш.

Чым адрозніваюцца паміж сабой самастойныя і службовыя часціны мовы? Якое месца сярод часцін мовы займае выклічнік?

284. Прачытайце і параўнайце тэксты. Вызначце мэту іх напісання. Дзе такія тэксты выкарыстоўваюцца? Якія моўныя сродкі для іх характэрны?

I. «Без талакі* — як без рукі!» — так вобразна ахарактарызаваў народ неабходнасць і значнасць узаемадапамогі ў ранейшай беларускай вёсцы. Выкліканая да жыцця пэўнымі эканамічнымі ды сацыяльнымі патрэбамі, талака разам з тым надавала своеасаблівасць і прывабнасць сялянскай гаспадарчай дзейнасці і побыту. Шчырасць і спагада ў адносінах да другога чалавека, гатоўнасць у любы час прыйсці на дапамогу іншаму заўсёды былі адметнай рысай характару беларускага селяніна (*Т. Валодзіна*).

II. Талака, талака,
Вясковая талака.
Ад світання да змяркання
Працавітай грамадой
Пасабіць* — адно жаданне,
І за плугам, і з касой...

П. Броўка.

III.

Талака

Так было заўсёды. Спакон веку. Захварэў гаспадар забралі ў салдаты ці хата згарэла — аднавяскоўцы не пакінуць у бядзе збяруцца грамадой, і закіпіць праца.

Талака звычай узаемадапамогі перададзены нам ад бацькоў і дзядоў нашых не адну сям’ю ад голаду і галечы ўратаваў. Бацьць гаспадар, што не ўправіцца сам з якой работай, — вось і ідзе да суседзяў на талаку кліча.

І ведае, што прыйдуць да яго і платы не запатрабуюць, толькі на вячэру збяруцца. Ды і вячэра талочная святам абернецца, святам вясельым дружным святам сялянскай працы (Т. Валодзіна).



Раскажыце, ці захаваўся ў вашай мясцовасці звычай збіраць талаку. Калі так, прывядзіце прыклады.

- Спішыце тэкст III, расстаўляючы прапушчаныя знакі прыпынку.

Абазначце зверху словы вядомых вам самастойных і службовых часцін мовы.

Са словамі якіх самастойных часцін мовы ўжыты службовыя?

285. Прачытайце прыпавесць*. Раскрыйце іншасказальнасць* апавядання. У чым павучальнасць вываду, да якога прыходзіць аўтар?

Фірма па вытворчасці абутк.. прын..ла праект аб пачатку экспарт..* сваёй прадукц..і ў Індыю. Для таго каб вывучыць рынак, кіраўніцтва фірмы адправіла двух лепшых экспертаў у гэту краіну. Яны раздзяліліся і паехалі па правінцыях збіраць інфармацыю адносна патэнцы..лу будучага рынк.. збыт.. .

Прайшло (*не*)калькі дзён, і адзін з экспертаў вярнуўся са словамі:

— Тут ніхто (*не*)носіць абутку. (*Не*)марнуйце дарма час.

Другі эксперт нічога (*не*)ведаў пра высновы, зробленыя яго калегам. Праз некаторы час у кампанію прыйшоў факс:

— Панове, колькасць запланаванага экспарт.. можна павялічыць у тры разы. Тут яшчэ ніхто (*не*)носіць абутку!

Адна і тая ж сітуацыя для каго(*сьці*) можа стаць (*не*)пераадольнай перашкодай на шляху, а для каго(*сьці*) — выдатнай

магчымасцю ісці далей. Сапраўды, гэтак жа ў жыцці розныя людзі ацэньваюць усё (на)рознаму... (Паводле С. Грудніцкага).



Ці згодні вы з думкай аўтара? Прывядзіце ўласныя аргументы для пацвярджэння думкі.

Спішыце першы абзац тэксту, устаўляючы прапушчаныя літары і расстаўляючы неабходныя знакі прыпынку. Выканайце разбор сказаў па часцінах мовы. Якія часціны мовы пераважаюць? Як вы думаеце чаму?

- Раскрыйце дужкі, растлумачце напісанне слоў (вусна).

286. Прачытайце тэкст. Вызначце яго стыль, абгрунтуйце сваё меркаванне.

Стары Новы год

14 студзеня адзначалася Васілле, або, як яшчэ казалі, — Стары Новы год.

Ці не праўда, дзіўна неяк гучыць — Стары Новы год. А справа вось у чым. З вельмі-вельмі даўніх часоў старажытныя рымляне карысталіся юліянскім календаром, які ўвёў славыты палкаводзец Юлій Цэзар. Але ён быў недасканалы. І ў 1582 годзе папа рымска-каталіцкай царквы Грыгорый Трынаццаты зацвердзіў новы каляндар, складзены па праекце італьянскага астранома і матэматыка Алаізія Лілія. Гэты каляндар, названы пазней грыгарыянскім, быў намнога дакладнейшы за юліянскі. Амаль усе краіны Еўропы прынялі яго, акрамя Беларусі, Украіны і Расіі. Толькі ў пачатку XX стагоддзя юліянскі каляндар адышоў у нябыт. Праўда, не зусім: ім па-ранейшаму карыстаецца праваслаўная царква. І таму той, хто лічыць сябе праваслаўным вернікам, мае радасць двойчы святкаваць Новы год (Паводле У. Ягоўдзіка).

● Выпішыце з тэксту ўсе ўласныя назвы ў пачатковай форме.

● Выпішыце адзін сказ з тэксту (на выбар). Вызначце, да якіх часцін мовы адносяцца ўсе словы ў сказе. Выканайце сінтаксічны разбор сказа (графічна).

**цывілізацыя
каляндар**